

Cilt/Volume 1, Sayı/Issue 2, Aralık/December 2023, ss. 73-86
Geliş Tarihi-Received Date: 13.11.2023
Kabul Tarihi-Accepted Date: 10.12.2023
Araştırma Makalesi - Research Article

MEHMET ERÖZ'ÜN ALEVİLİK ARAŞTIRMALARI ÜZERİNE

(On the Researches of Mehmet Eröz on Alevism)

Fatih ORTA¹

ÖZET

Alevilik konusu hem Türkiye’de hem de yurt dışında oldukça popüler ve merak edilen konulardan birisidir. Bu konu üzerine ilahiyatçılar, tarihçiler, sosyologlar başta olmak üzere muhtelif alanlardan bilim adamları eğilmiştir. Mehmet Eröz, İstanbul Üniversitesinde İktisat Sosyolojisi alanında doktorasını tamamlamıştır. Türk toplum yapısının çeşitli konuları üzerinde araştırmalarda bulunmuştur. Akademik yayınlarının ve akademisyenliğinin dışında bir fikir adamı karakteri de vardır. Türk milliyetçiliği fikriyatı üzerinde epeyce mesai sarf etmiş ve milliyetçi organizasyonların içerisinde yer almıştır. Mehmet Eröz, bir sosyolog gözüyle Aleviliğe yaklaşmış fakat çeşitli alanlardan beslenmeyi de ihmal etmemiştir. Soğuk Savaş sürecinin en sıcak olduğu günlerde bu konuyu çalışmıştır.

1970’ler Türkiye’si fikir ayrılıklarının çatışmaya döndüğü bir atmosfere sahiptir. Eröz, bu netameli ortamda Alevilik gibi oldukça meşakkatli bir konuyu, Türk toplumunun yapı taşlarını bir araya getirmek ve güçlendirmek adına çalışmıştır. Akademik yayınlar yaptığı gibi popüler ve daha geniş kitlelere hitap eden yayın organlarında da konuyu işlemiştir. Bu yazıda, Mehmet Eröz’ün araştırmalarında Aleviliğin nasıl yer aldığını, Aleviliğin kökeni ve yaşadığı dönemi göz önünde bulundurarak, Türkiye’de Aleviliğin nasıl algılandığını irdelenmektedir.

¹ Doktora Öğrencisi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, fatihortaa@gmail.com.tr, ORCID: 0000-0003-1292-5249.

Anahtar kelimeler: Mehmet Eröz, Türkiye, Türk Kültürü, Alevilik, Bektaşilik.

ABSTRACT

Alevism is one of the most popular and curious subjects both in Turkey and abroad. Theologians, historians, sociologists and scholars from various fields have focused on this subject. Mehmet Eröz completed his doctorate in Economic Sociology at Istanbul University. He has researched on various topics of Turkish social structure. Apart from his academic publications and academics, he is also an intellectual. He spent a lot of time on the idea of Turkish nationalism and took part in nationalist organisations. Mehmet Eröz approached Alevism from the perspective of a sociologist, but he did not neglect to feed on various fields. He studied his subject during the hottest days of the Cold War.

Turkey in the 1970s had an atmosphere where differences of opinion turned in to conflicts. Eröz worked on a very demanding subject such as Alevism in order to bring together and strengthen the building blocks of Turkish society. In addition to his academic publications, he has also covered the subject in popular publications that appeal to a wider audience. This article analyses how Alevism is perceived in Turkey, taking in to account the origin of Alevism and the period in which Alevism lived, and how Alevism is perceived in Mehmet Eröz's researches.

Keywords: Mehmet Eröz, Turkey, Turkish Culture, Alevism, Bektashism.

GİRİŞ

Prof. Dr. Mehmet Eröz, Cumhuriyet tarihimizin önde gelen sosyologlarından birisidir. Bunun yanı sıra döneminin önde gelen aydınları arasındadır. Yörükler, Türk milliyetçiliği, Kürtler, Atatürk gibi muhtelif konuları merkezine aldığı eserlerle Türk toplumunun sorunlarını tespit etmiş ve çözüm önerileri ortaya koymayı başarmıştır. Eserlerinden anlaşılacağı üzere müktesebatı oldukça geniştir. Bir tarafta Alevilik üzerine çalışmalar yaparken diğer taraftan Marksizm-Leninizm üzerine eğilmiş, iktisat sosyolojisi üzerine çalışmalar yapmıştır. Ayrıca ele aldığı konuyu işlerken farklı bilim dallarına ustaca başvurması ve konunun dağılmamasını sağlaması da göz önünde bulundurulması gereken bir husustur.

Yani Eröz, disiplinler arası bir anlayışla araştırmalar yapmış, kitap ve makaleler yazmıştır.

Bu çalışmanın ana vurgusu, Mehmet Eröz'ün Alevilik inancıyla ilgili yaptığı çalışmalar ve konuya nasıl yaklaştığıdır. Bu konu epey mesai sarf eden Eröz'ün bu konu hangi çalışmalar yaptığı ve hangi sonuçlara ulaştığı da çalışmanın kapmasına girmektedir. Daha önce yapılan bazı çalışmalarda Eröz'ün çeşitli alanlardaki görüşleri ele alınmıştır. Fakat onun Alevilikle ilgili görüşlerini ele alan bir çalışmanın eksikliği bu çalışmanın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Burada gerçekleştirmeyi amaçladığımız şey, Mehmet Eröz'ün Alevilik araştırmalarını bütün yönleriyle ele almaktan ziyade onun bir sosyolog olarak Aleviliğe nasıl yaklaştığını ortaya koyabilmektir. Bu doğrultuda Mehmet Eröz'ün Aleviliğin kökenine ilişkin görüşleri, Eski Türk diniyle kurduğu rabıta, uygulama esaslarından bazıları hakkındaki fikirleri ve günümüz Türkiye'sinde Aleviliğin karşılaştığı sorunlara dair görüşlerini irdelemekle iktifa edeceğiz.

TARİŞMA VE BULGULAR

1. Mehmet Eröz: Hayatı ve Eserleri

Mehmet Eröz, 1930 yılında Aydın'ın Söke ilçesinde doğmuştur. Baba tarafı Mersin'in Erdemli ilçesinden gelen Toros Yörüklerine dayanırken anne tarafı ise Aydın'ın Germencik ilçesindeki Ortaklar köyündendir. Baba tarafı Mersin'de Söke'ye gelerek Serçin köyüne yerleşmiştir (Dağoğlu, 1971: 39; Tanrıverdi, 2021: 1). Çocukluğu Serçin köyünde ve Söke'de geçmiştir. Annesini çocuk yaşlarında kaybetmiştir. Köyde bulunduğu zamanlarda tarlalarda çalışmıştır. İlkokuldan sonra lise eğitimini Aydın Ticaret Lisesinde tamamlamıştır. Ardından İstanbul'a giderek İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisinde okumuştur. Buradaki eğitiminden sonra askere gitmiştir. Askerlik dönüşü bir müddet Çifteler Şeker Fabrikasında müfettiş muaviniğini yapmış, ardından üniversiteye dönmeye karar vererek sınavlara girmiştir. Gerekli şartları sağladıktan sonra İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinde Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun asistanı olmuştur. 1965

yılında halk bilimi, iktisat, dinler tarihi, antropoloji, sosyoloji gibi bilim dallarından faydalanarak hazırladığı *Yörüklerin İktisadi ve İçtimai Teşkilatı* başlıklı teziyle doktorasını tamamlamıştır. 1971'te *Marksiizm, Leniniizm ve Tenkidi* başlıklı teziyle doçent, 1977 yılında *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik* teziyle de profesör olmuştur (Tanrıverdi, 2021: 2). Eröz'ün bu tez çalışmaları kitap olarak da neşredilmiştir.

Mehmet Eröz, gençlik yıllarından itibaren kendisini geliştirmeye özen göstermiştir. Çocukluğundan itibaren büyüklerinden geleneksel anlatıları dinlemesi kendisinde etkili olduğu gibi lise döneminde yerli ve yabancı yazarları okumaya başlamıştır. Gerçi *Töre* dergisine verdiği bir mülakatında Pardayanlar, Fantoma, Sherlock Holmes gibi yabancı eserleri okuduğuna pişmanlığı sezilmektedir (Dağoğlu, 1971: 40). Yine aynı mülakatında, Hüseyin Nihal Atsız, Abdullah Ziya Kozanoğlu, Feridun Fazıl Tülbentçi gibi yazarların kendisini etkilediğini ve bunlar sayesinde kendi yolunu bulduğunu ifade etmiştir (Dağoğlu, 1971: 40). Diğer taraftan Eröz'ün kendisini geliştirmeye çalışması sadece üniversitedeki dersleri ve kitap okumakla sınırlı kalmamıştır. Üniversite yıllarında seminerleri ve konferansları da takip etmeye çalışmıştır (Dağoğlu, 1971: 40). O, gençlik yıllarından itibaren milliyetçi oluşumların içerisinde yer almaya gayret göstermiştir. Eröz, sahip olduğu milli bilincin kaynağının ata ocağından aldığı dini terbiyeye ve içinde yetiştiği sosyal yapıdan edindiği milli kültüre bağlamaktadır (Dağoğlu, 1971: 40).

Mehmet Eröz, akademik kariyeri boyunca aşağıdaki eserleri kaleme almıştır:²

Doğu Anadolu Hakkında Sosyo-Kültürel Bir Araştırma, Baylan Yayınları, Ankara, 1973.

İktisat Sosyolojisine Başlangıç, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1973.

Marksiizm, Leniniizm ve Tenkidi, İrfan Yayınları, İstanbul, 1974.

² Eserlerin ilk baskıları esas alınmıştır.

Doğu Anadolu'nun Türklüğü, Türk Kültürü Yayınları, İstanbul, 1975.³

Türk Kültürü Araştırmaları, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1977.⁴

Türk Ailesi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1977.

Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik, Otağ Yayınları, İstanbul, 1977.

Milli Kültürümüz ve Meselelerimiz, Doğuş Yayınları, İstanbul, 1983.⁵

Hıristiyanlaşan Türkler, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1983.

Türk Milleti ve Türk Milliyetçiliği, Harp Akademisi Basımevi, İstanbul, 1984.

Türk Milli Bütünlüğü İçinde Doğu Anadolu (B. Ögel, H. D. Yıldız, F. Kırzıoğlu, A. Çay ile birlikte), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1986.

Atatürk, Milliyetçilik, Doğu Anadolu, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1987.⁶

Yörükler, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991.

Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik-Bektaşilik, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992.⁷

Eröz, hayatı ve fikir dünyası ile ilgili *Töre* dergisine verdiği bir mülakatta yukarıda zikredilen kitapları dışında da çalışmaları olduğundan bahsetmiştir. Öncelikle *Töre-Devlet Yayınları* için Dokuz Işık doktrininden *İlimcilik* maddesini kitaplaştıracığını ve *Divan-ı Lügat'it-Türk'ün* yazılışının 900. yıldönümü için

³ Bu kitap, Doğu Anadolu üzerine yazdığı yazıların toplanmasıyla ortaya çıkmıştır.

⁴ Burada toprak, mülkiyet, Türk kültürünün bazı hususiyetler, milli kültür meseleleri ve sosyalizm üzerine kaleme aldığı yazılarını toplamıştır.

⁵ Eröz'ün bu kitabı da başta Türk kültürü, İslam ve milliyetçilik olmak üzere çeşitli alanlardaki yazılarını topladığı bir eserdir.

⁶ Bu kitapta, Eröz'ün Atatürk, Türk milliyetçiliği ve Doğu Anadolu ekseninde yazdığı yazılar bir araya getirilmiştir.

⁷ Eserin üçüncü baskısına ulaşılabilmektedir. İlk baskıların ne zaman yapıldığını tespit edemedik.

Orta Asya-Anadolu Kültür Bağı başlıklı kitapla ile bir ders kitabı hazırlamakta olduğunu ifade etmiştir (Dağoğlu, 1971: 41). Fakat bibliyografyasını incelediğimizde bu eserlerin yayımlanmadığı görülmektedir.

Mehmet Eröz'ün kitapları dışında makaleleri, bildirileri ve konferansları da oldukça fazladır. *Töre, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, İktisat Fakültesi Mecmuası, Milli Işık, Türk Kültürü, Milli Hareket, Büyük Türkiye, Türk Yurdu, Doğu Türkistan'ın Sesi, Bozkurt, Turan, Kavgamız Turan, Büyük Türkeli, Yol, Milli Düşünce, Türk Yolu, Ergenekon* gibi dergilerde ve *Sosyoloji Konferansları, Türk Dünyası El Kitabı* ve çeşitli armağan kitaplarda makaleleri ile *Ortadoğu, Devlet, Tercüman* gibi gazetelerde köşe yazıları yayımlanmıştır.⁸ Yazdığı eserlerin muhtevasının derinliği ile yazı yazdığı dergilerin ve yazılarının çokluğu itibariyle, Eröz'ün oldukça velut bir yazar ve aydın olduğu göze çarpmaktadır.

2. Mehmet Eröz'ün Alevilik Üzerine Çalışmaları

Mehmet Eröz'ün Alevilik üzerine çalışması, akademik faaliyetlerine başladığı yıllara tekabül etmekte olup Aydın ve etrafında Alevilik ve Bektaşilik üzerine araştırmalar yapmaya başlamış ve bu konudaki ilk yazısını da 1964 Haziran'ında yazmıştır (Aksoy, 2014: 17). Eröz, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik* kitabının ön sözünde, konuya ilgisinin çocukluğunu geçirdiği Aydın'ın Yeniköy ve Gümüş köyleri arasındaki incir bahçesine Tekke köyünden gelen Tahtacılarla karşılaşmasıyla başladığını ifade etmektedir (Eröz, 2014: 11). Eröz'ün Aleviliğe ve Alevilere karşı ilgisini daha sonraki zamanlarda da artarak devam etmiştir.

Eröz'ün Alevilik konusu üzerine saha araştırmalarını ve teorik bilgisini birleştirdiği eser, profesörlük takdim tezi de olan *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik* serlevhali kitabıdır. Bu tez, bu konuyla ilgili yapılan ilk akademik tez olma

⁸ Mehmet Eröz bibliyografyası için bkz. Burhan Baloğlu, "Prof. Dr. Mehmet Eröz Bibliyografyası", *Sosyoloji Konferansları Yirminci Kitap (Mehmet Eröz Armağanı)*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1988, s. 131-141.

özelliğini taşımaktadır (Aksoy, 2016: 37). İlk defa 1977 yılında okurların ilgisine sunulan günümüzde de kıymetini muhafaza etmektedir.

Mehmet Eröz'ün bu kitabı dışında Alevilik ve Bektaşilik üzerine yazdığı yazılar da mevcuttur. Fakat bu yazılar hacimce küçük ve *Kon, İş ve Düşünce Dergisi*, *Ötüken*, *Ehl-i Beyt Yolu*, *Cem*, *Yol* gibi düşünce ve ideoloji dergilerinde neşredilmiş yayınlardır. Bu yayınların amacı, konuyla ilgili her kesimden insana ulaşabilmektir. Burada esas olarak *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik* isimli eseri üzerinden Eröz'ün konuya ilişkin görüşleri irdelenecektir. Ayrıca ismi yukarıda zikredilen kitabının özeti sayılabilecek olan *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşilik* isimli kitabı da görece önemlidir. Bununla birlikte mezkûr dergilerde kaleme aldığı yazılar haricindeki çalışmalarında da Aleviliğe temas ettiği görülmektedir. “*Türk Boylarında Kânsız Kırbân Geleneği*”, “*Türk Topluluklarının Ölüm Adetleri Üzerine Bir İnceleme*”, “*Türk İctimaî Hayatında Totemizm*” gibi makaleleri bu meydandadır (Eröz, 1980: 211-216; Eröz, 1986: 56-68; Eröz, 1973: 289-299).

Eröz'ün sahada çalışma gayreti sonraki yıllarda da devam etmiş ve eserlerin ortaya çıkışında sahada edindiği bilgi ve deneyimler son derece etkili olmuştur. Zaten Alevilik gibi oldukça önemli bir konunun sahaya çıkmadan çalışılması, teorik zemin ne kadar güçlü olursa olsun, eserin genel olarak zayıf kalmasına neden olacaktır.

Alevilik, Doğu Anadolu ve Türk boylarının tamgaları üzerine çalışmalarıyla temayüz eden Mustafa Aksoy, Eröz'ün Alevilik üzerine ciddi saha çalışmaları yaptığını fakat buna ömrünün yetmediğini ifade etmiştir. Aksoy, Eröz'ün Egeli olduğu için genellikle burada saha araştırması yaptığını ve yayımladığını fakat İç Anadolu ve Doğu Anadolu Aleviliği hakkında da planları olduğunu fakat buna ömrünün yetmediğini ifade etmiştir (Aksoy, 2014: 18). Gerçekten de Eröz, Türkiye'nin dört bir yanında Alevi köylerini ziyaret ederek bu eserin ortaya çıkmasını sağlamakla birlikte gittiği şehirler Orta ve Batı Anadolu ağırlıklıdır.

Edirne, Eskişehir, Kayseri, Diyarbakır, Kahramanmaraş, Bursa, Aydın, Balıkesir, İzmir, Konya, Kastamonu, Sivas, Isparta gibi şehirler, Mehmet Eröz'ün saha araştırması yaptığı şehirlerdir (Eröz, 2014: 34-37). Dikkat edilirse Eröz, Türkiye'nin hemen hemen bütün coğrafi bölgelerine gitmeye çaba sarf etmiştir. Böylesine geniş çaplı bir iş, dönem şartları göz önüne alındığı takdirde, oldukça büyük emeğin ürünüdür.

3. Mehmet Eröz'ün Araştırmalarında Aleviliğin Kökeni, Esasları ve Sorunları

Mehmet Eröz, bir sosyolog olarak Türk toplumunun yapısını ortaya koymayı amaçlamış bir bilim adamıdır. Onun bu anlayışını bütün hayatı boyunca müşahade etmek mümkündür. Bu düşüncenin bir sonucu olarak Alevilik konusuna meylettiğini söyleyebiliriz. Eröz'ün düşünce dünyasında dinsel-mezhepsel inanç farklılıkları, toplumu ayırıştırıcı değil, bilakis bu farklılıkların toplumdaki birlikteliği daha da artırması gereken unsurlar olarak yer almaktadır.

Alevilik inancı tarih, halk bilimi, dinler tarihi, antropoloji, sosyoloji gibi muhtelif bilimlerin ilgisini celbeden bir alandır. Alevilikle ilgili yapılan araştırmalarda Aleviliğin kökeni meselesi oldukça öne çıkan, merak edilen ve tartışılan bir konudur. Bu konuda birbirinden farklı görüşlerin öne sürüldüğü göze çarpmaktadır. Akademik eserlerden popüler yayımlara kadar geniş bir yelpazede Aleviliğin menşeinin gündeme getirildiği görülmektedir. Aleviliğin kaynağı konusunda muhtelif tetkikler yapılmıştır.

Alevilik, Anadolu Türkleri etrafında şekillenen bir inanç olduğundan mütevellit Aleviliğin kökeninin araştırılanlar Anadolu coğrafyası civarında ortaya çıkan ve yayılan dinlerin ve dini düşünce akımlarının Aleviliğe tesirati olup olmadığını incelemişlerdir. Hristiyanlık, Zerdüştlük, Budizm, Musevilik gibi muhtelif dinlerin Alevilik üzerinde etkisi olup olmadığını irdeleyen çalışmalar vardır (Kaygusuz, 2004: 137-151; Eğri, 1994: 105-112; Özdemir, 2015: 50-61). Diğer taraftan Yılmaz, Alevilik inancının, Türklerin çok geniş bir coğrafyaya yayılmasından ve farklı kültür ve dinlerle etkileşime geçmesinden ötürü, farklı

inanışlardan etkilendiğini ve senkretik bir yapıda olduğunu ifade etmiştir (Yılmaz, 2014: 3). Öncül, Aleviliğin farklı dinlerden etkilendiği tezlerine ve İslam ve Şamanlık arasında bocalama olduğu görüşlerine karşılık Horasan coğrafyasındaki kültürel hareketliliğe dikkat çekmiştir (Öncül, 2021: 127).

Günümüzde Aleviliğin kökenlerinin Türk kültürü ve geleneksel Türk din anlayışı ile bağlantılı olduğu yaygın bir şekilde kabul gördüğünü söyleyebiliriz. Bu muhtelif bilim alanlarına ait çalışmaların ortak noktasını teşkil etmektedir. Eröz de *Türkiye’de Alevilik ve Bektaşilik* başlıklı eserinde Alevilik inancının kökenini sorgulamaya tâbi tutmuştur. Bu minvalde o, Aleviliğin Hristiyanlık ve Musevilik gibi dinlerle ilişkili olduğunu düşünen araştırmacıların görüşlerini sorgulayarak Alevilik üzerinde bu dinlerin küçük çaplı tesirleri olabileceğini fakat bunun aksini iddia etmenin de ilme aykırı olduğunu ve doğrudan bir bağ kurulamayacağı sonucuna ulaşmıştır (Eröz, 2014: 199-213). Eröz, *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşilik* isimli eserinde, Aleviliğin eski Türk dini ve kültürüyle ilişkisini tetkik etmiştir. Daha kitabın ilk cümlesine “*Türk Alevilik ve Bektaşiliğinin ana kaynağı Türk kültürü ve eski Türk dinidir*” (Eröz, 1992: 7) demek suretiyle konuya ilişkin tavrını ve iddiasını ortaya koymaktadır.

Alevilik her ne kadar Türk kültüründen parçalar taşısa da İslam dininin çerçevesi dahilindedir. Mehmet Eröz de bu noktanın üzerinde durmuştur. Eröz, mezkûr kitabında Aleviliğin İslamiyet’le ilişkisini, biraz da mecburiyetten, sorgulama gereği hissetmektedir. O, konunun son derece hassas ve münakaşaya açık olduğu için böyle bir sorgulamayı yapmıştır (Eröz, 2014: 167). Bunun arka planında ise Alevilerin ve Aleviliğin, İslam dininden olmadığını iddia edenler ve düşünenler olduğu düşüncesi yatmaktadır.

Eröz’ün kitabındaki en önemli argümanı, muhtemelen, Alevilik inancının eski Türk diniyle olan ilintisidir. Eröz, bu bağlantıyı irdelerken bazı benzerlikleri kullanmıştır. Kamlar ile Alevi dedeleri arasında seçilme şekilleri, giyim-kuşamları, hayır duaları gibi durumlar arasında benzerlikler olduğunu ve bunun da tarihsel

bir devamlılığa işaret ettiği kanaatini taşımaktadır. Mesela, hem kamların hem de Alevi dedelerinin seçilme şekillerinin benzer olduğunu ve sülalesinde kam veya dede bulunanlar arasından seçildiğini ifade etmektedir (Eröz, 2014: 291).

Eröz, yukarıdaki şekli benzerlikler haricinde olmak üzere dinî törenlerde de birtakım ortak hususiyetler olduğunu göstermektedir. Eröz, burada, Alevilerin neden kapalı bir toplum olduğu hususuna da temas etmiştir. Burada Aleviler arasında, inançlarının ve yaşantılarının bir “sır” olarak kabul edildiğini ifade etmektedir. Bundan dolayı Alevilerin dışarıya dönük olmaktan ziyade kapalı bir toplum yapısına sahip olduğunu ifade etmiş ve buna dair sahada karşılaştığı durumlardan misaller vermiştir (Eröz, 2014: 319). Ayrıca, eski Türklerde ve Alevilerdeki kurban ritüellerinde ve ölüm adetlerinde de birtakım paydaşlıklar görmüştür (Eröz, 2014: 326-387). Diğer taraftan Alevi geleneğinde içkinin İslami bir kisve altında yapıldığını fakat bunun eski Türklerdeki kültür öğelerine göre yaptıklarını ifade ederek Alevilerin içtikleri içkiye dolu/dolu dediklerini ve bunu kansız kurban niyetine, saç niyetine, ibadet maksadıyla içtiklerini ifade etmiştir (Eröz, 2014: 348-49).

Eröz'e göre, sema, raks ve müzik Şaman ayinlerinin ve cemlerin vazgeçilmez unsurlarıdır (Eröz, 2014: 352; Kurtkan, 1986: 45). Şaman ayinlerinde kullanılan unsurlar daha sonra Alevilikteki cem ayinlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Eröz, Şaman ayinlerindeki raks ile cem törenlerindeki sema ile benzerlikler ve devamlılık olduğu kanaatindedir. Hatta o, Yakut Şamanlarına *oyun* denildiğini ve 17. yüzyıl Bektaşilerinden Bedri'nin sema yerine oyun demesini kolektif belleğe bağlamaktadır (Eröz, 2014: 354-55). İki unsur arasında kurduğu bağlantılardan bir diğeri de Şaman ayinlerinin ve cemlerin gece yapılmasıdır. Ayrıca her iki inanıştaki liderlerin giydiği kıyafetler arasında da ilişki olduğunu düşünmektedir (Eröz, 2014: 357). Eröz, eski Türklerdeki totemizm inancındaki totemlerin Alevilikte de kendisine yer bulduğunu düşünür. Ona göre eski Türklerde totem olarak kullanılan hayvanlara atfedilen önem Aleviler tarafından da devam

ettirilmiştir. Bu meyanda, güvercin, kaz, at, geyik, bozkurt, tavşan gibi totem hayvanların Alevilikteki yeri ve öneminden bahsetmiştir (Eröz, 2014: 432-454).

Eröz'ün *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik* kitabında tetkik ettiği konulardan birisi de Aleviliğin tasavvufun ne derece etkilendiği ve beslendiğidir. Eröz'e göre Aleviliğin ana kaynaklarından birisi tasavvufun tasavvufudur (Eröz, 2014: 214). O, mezkûr kitabında önce tasavvufu tarif etmiş, ardından kaynakların ve modern araştırmacıların tasavvuf hakkındaki görüşlerine kısaca değindikten ve vahdet-i vücud düşüncesini açıkladıktan sonra tasavvufun Aleviliğe nasıl ve ne derece etkisi olduğu üzerinde durmuştur. Ona göre, İslam tasavvufundaki vahdet-i vücud inancı Aleviliğe, çeşitli şekillerde, özellikle Suriye ve Horasan yoluyla girmiştir (Eröz, 2014: 226-227).

Türk tarihçiliğinde, Türklerin İslamlaşma seyri anlatılırken sufilerin etkisine büyük bir önem verilmektedir. Konargöçer Türklerin İslamlaşmasında gezgin sufiler ve dervişler önemli rol oynamıştır (Sarıkaya, 2016: 139). Özellikle sufiler ve şamanlar arasında benzerlik olduğu ve bundan ötürü Türklerin İslam'a geçişi kolaylaşmış olduğuna ilişkin bir görüş bulunmaktadır (Sarıkaya, 2016: 139). Bu düşüncenin Eröz'de de mevcut bulunduğu görülmektedir. Ona göre, şehir merkezlerinden kırsala, bozkıra doğru yayılan İslamiyet, hem eski kültür öğeleriyle yoğruluyor hem de Ahmed Yesevi ve Hacı Bektaş Veli gibi mutasavvıfların düşünceleriyle yayılıyordu. Eröz, Aleviliğin ortaya çıkışını da yine bu sürece bağlamaktadır. Yani ona göre Alevilik, şer'i ve mistik öğelerin birleşimidir (Eröz, 2014: 229). Eröz, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*'te Aleviliğin tasavvufu ilişkisi, ortak noktaları gibi pek çok soruya cevap aramıştır.

Eröz'ün *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik* adlı eseri, Türkiye'de bu konuya ilişkin ortaya konulan ilk akademik çalışma olma özelliği göstermektedir. Böylesine bir çalışmanın ilmi olmasının yanı sıra fikri-ideolojik olarak da önemli olduğu görülmektedir. Eröz, daha ziyade sol literatürde çalışılan ve öne çıkarılan bir

konuyu, Aleviliği, milliyetçi bir aydın olarak çalışmıştır. Bu yüzden bu çalışma her iki açıdan da kıymeti haizdir.

Alevilikle ilgili *Kqn* dergisi için yazdığı yazısında Eröz, Aleviliğin, komünistler tarafından suistimal edilmesi üzerinde durmuştur. Ona göre, Osmanlı'nın son demlerinde İngilizler, bölgede buldukları zaman zarfında, Sünni-Alevi ayrımını körüklemiş ve bunu Cumhuriyet devrinde komünistler devam ettirmiştir (Eröz, 1979: 7). Soğuk Savaş sürecinin devam ettiği bir ortamda fikir üretmeye gayret gösteren Eröz, milliyetçi bir fikir adamı olarak Alevilik konusunu ele almış ve ayrıştırıcı değil bütünleştirici olmanın önemi üzerinde durmuştur. Eröz, komünistlerin ülkeyi yıkmak için kullandıkları sınıf mücadelesi ve işsizlik gibi sebepleri bahane ettiklerini fakat bunların yeterli gelmediğini anladıkları zaman mezhep ve ırk mücadelelerini de öne çıkardıklarını ifade etmiştir (Eröz, 1979: 7). Eröz, komünistlerin Aleviler hakkındaki planları incelemiş ve bu ilginin Sünni ve Aleviler arasında ayrılık çıkarmak olduğu kanaatine ulaşmıştır.

SONUÇ

Mehmet Eröz, teorik bilgisini saha araştırmalarıyla pekiştirerek Türkiye'deki Aleviler üzerine en ciddi çalışmalardan birisini ortaya çıkarmıştır. Bir sosyolog olmasına karşılık çalışması, bir dinler tarihi, bir antropoloji, bir tarih çalışması olarak da görülebilir. Onun, kitabında anlattığı eski Türk diniyle ve kültürüyle ilgili konularda Ziya Gökalp'ten etkilendiği söylenebilir. Özellikle eski Türk dini ve Alevilik arasında bağlantılar ararken kullandığı bilgilere Ziya Gökalp'te de rastlamak mümkündür. Eröz, hem kitaplarında hem de makalelerinde Aleviliğin ayrıştırıcı değil, bilakis birleştirici bir unsur olduğunu dile getirmiştir. Türk milletinin toplumsal yapısını kavramaya ve ortaya koymayan Mehmet Eröz'ün eserlerinin tekrardan okuyucuyla buluşmasının hem akademiye hem de genel okur kitlesinin faydasına olacağı kanaatindeyiz. Ayrıca Eröz'ün hem Alevilikle hem de diğer konulardaki görüşlerine ilişkin çalışmaların artmasının da onun düşünce dünyasını kavramamıza yararlı olacağı ortadadır.

KAYNAKÇA

Aksoy, Mustafa (2016). “Doğu Anadolu ve Alevilik-Bektaşılık Bağlamında Mehmet Eröz’ü Anlamak”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 357.

Aksoy, Mustafa (2014). “Söz Başı”, *Türkiye’de Alevilik-Bektaşılık*, (3. bs.). Ötüken Neşriyat

Bilgiseven, Amiran Kurtkan (1986). “Prof. Dr. Mehmet Eröz’e Göre Türkiye’de Alevilik-Bektaşılık”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 44.

Dağoğlu, Deniz (1971). “Doç. Dr. Mehmet Eröz İle Bir Konuşma”, *Töre*, 15.

Eğri, Osman (1999). “Alevilik-Bektaşılık Hıristiyanlıktan Etkilenmiş midir?”, *I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri (22-24 Ekim 1998)*. Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Eröz, Mehmet. (1979). “Alevisiyle Sünnisiyle Bütün Canlar Bir Olsun.” *Kon*, 1.

Eröz, Mehmet (1992). *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşılık*. Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı.

Eröz, Mehmet (2014). *Türkiye’de Alevilik-Bektaşılık* (3. bs.). Ötüken Neşriyat.

Eröz, Mehmet (1980). “Türk Boylarında Kansıız Kurban Geleneği”, *Türk Kültürü*, 211-214.

Eröz, Mehmet (1973). “Türk İçtimaî Hayatında Totemizm İzleri,” *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, 5/1-4

Eröz, Mehmet (1986). “Türk Topluluklarının Ölüm Adetleri Üzerine Bir İnceleme”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 35.

Öncül, Kürşat (2021). “Aleviliğin Kökenine İlişkin Yeni Bilgiler ve Geçmiş Teorilerin Revizyonu”, *Yazıt Kültür Bilimleri Dergisi*, 1/2.

Özdemir, Ali Rıza (2015). “Benzerlikler ve Farklılar Etrafında Alevilik Zerdüştlüğün Devamı mıdır?”, 2023 *Dergisi*, Ekim 2015.

Sarıkaya, M. Saffet (2016). *Anadolu Alevîliğinin Tarihî Arka Planı (XI-XIII. Asırlar)*, (3. bs.). Post Yayın Dağıtım.

Tanrıverdi, Ali (2021). “Sosyolog Mehmet Eröz’ü Yeniden Okumak ve Hatırlamak”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2/5.

Yılmaz, Orhan (2014). “Alevilikte Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Şamanizmin Etkileri”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 1/4.